

KIRÁLY NINA

A krakkói Ulysses

Tadeusz Kantor életmű-kiállítása elé

Ismeretes, hogy a színház *hic et nunc* történik, és a kortárs media fejlődése ellenére a felvételek nem pótolhatják a színészek és nézők közvetlen találkozásakor támadt izgalmakat, a szomorúságot vagy a rácsodálkozások és felfedezések örömét. Éppen ezért a színházi események résztvevőire, elsősorban a színháztörténészekre hárul fontos feladatként azok pontos leírása, és a szűkebb etnikai vagy szélesebb nemzetközi kontextusban való elhelyezése. Csak így lehet megőrizni a létrejött értékeket, biztosítani a hagyományok folytonosságát, és számba venni a korszakos felfedezések régi és új eszköztárát. Erről szólnak Kantor *Megmenteni a feledéstől* című manifesztumának első sorai:

„Minden előadásom
A Halott osztály
a Wielopole, Wielopole,
a Vesszenek a művészek
és ez az utolsó
a Soha többé nem térek ide vissza
egyáltalán
személyes vallomás.

Személyes vallomás...
Szokatlan és ritka műfaj manapság.
Korunkban
amikor az élet egyre inkább eltömegesedik
és a tömeg ijesztően duzzad,
ez a műfaj
terhes és kellemetlen.”¹

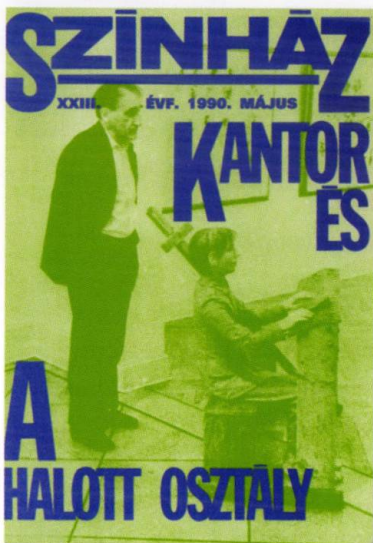
Azonban ezek a sorok és előadásainak címei arra engednek következtetni, hogy Kantor művészetében elválaszthatatlan a Művész egyéni sorsa a történelmi eseményektől és az örökkévalóság, az élet és halál kérdéseitől.

¹ Vö. Tadeusz Kantor *Megmenteni a feledéstől* (ford.: Király Nina és Pálfi Ágnes). In: Tadeusz Kantor *Halálszínház*, Prospero-Könyvek, Budapest–Szeged, 1994, 225.

Pokój wyobraźni

The Room
of Imagination

2015-ben Lengyelországban és világszerte megünnepeletek Kantor születésének századik és halálának huszonötödik évfordulóját. Ez egybe esett Kantor múzeumának, a Cricotekának új épületbe való költözésével; a Wisztula partján, ahova átkerült ez a gyűjtemény a korábbi helyszínről, a Wawel alatti Kanonica utca 5-ből, immár elegendő a hely egy állandó kiállításra. A jubileum alkalmából több értékes, Kantor egyes korszakainak szentelt monográfia jelent meg, de a legizgalmasabb kiadvány Kantor művészi terminusainak a szótára (Katarzyna Tokarska-Stangret: *Pokój wyobraźni. Słownik Tadeusza Kantora*. Warszawa, 2015).

A lengyel és az európai avantgárd egyik legjelentősebb művésze 1990-ben, néhány hónappal a halála előtt ünnepelte 75. születésnapját, és az általa 1955-ben megalapított CRICOT 2 Színház 35. évfordulóját. Érdekes megfigyelés a számmisztika vonatkozásában, hogy Jerzy Grotowski életében sok fontos esemény fűződik a „6”-os, Kantor életében pedig az „5”-ös számhoz. Abban azonban egyeznek, hogy Magyarországon sem Grotowski, sem Kantor előadásait nem láthatta élőben a közönség. Ezért volt különösen fontos az a Budapest Galériában 1990 március 14-én megnyílt kiállítás, ahol rajzai és színházi objektumai kerültek bemutatásra. Kantor 1986 novemberében, New Yorkból Thessaloniki felé tartva járt Budapesten, és a SZKÉNÉ Színház R Klubjában találkozott a színházi és képzőművészeti élet képviselőivel s a diákokkal (a beszélgetés szövege a *Kultúra és Közösség* 1987/1 számában olvasható; ugyanekkor Kantor a tévé Stúdió műsorának is rövid interjút adott). Ezt követően hosszas levelezés folyt a CRICOT 2 és a Katona József Színház között egy esetleges vendégszereplés érdekében, azonban az anyagiak miatt ezt a tervet nem sikerült realizálni. Viszont Kantor nagy örömmel ízelte meg akkori budapes-

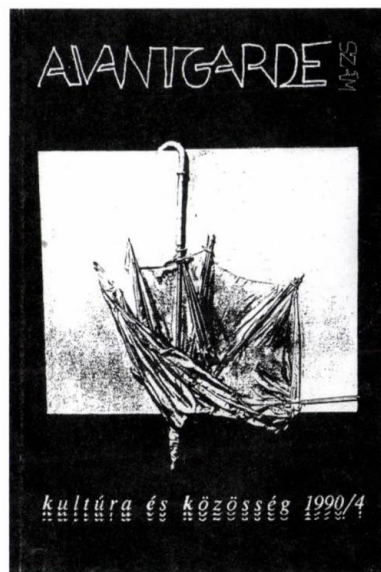
ti tartózkodása alatt a Budai Várban az általa kedvelt strudlit, amelyet gyerekkorából ismert. Hiszen Wielopole, ahol Tadeusz Kantor 1915. április 6-án született, akkortájt az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozott.

A Színház folyóirat 1990. májusi számában jelent meg a már említett *Megmenteni a feledéstől* című Kantor-manifesztum Cservenits Jolán fordításában; a *Soha többé nem térek ide vissza* című előadás partitúrájához „útmutatónak” szánt 35 epizód leírása, valamint *Krakkói Ulysses* címmel egy írásom arról az április 9-e és 11-e között a Jagelló Egyetemen megtartott nemzetközi konferenciáról, amelyen Kantor az európai vendégeknek készülő utolsó előadását, a *Ma van a születésnapomat* akarta bemutatni. Ez volt az Académie Expérimentale des Théâtres első Kantornak szentelt ülészaka.

In memoriam Tadeusz Kantor 1915–1990 címmel publikált rendkívül érdekes anyagokat a Kultúra és Közösség 1990/4-es száma. Itt látott napvilágot az a Tadeusz Kantorról az 1990. január 25-ei sajtókonferencián rögzített beszélgetés, ahol elhangzott híres mondata: „Én jobban hiszek a művészetben, mint az életben...”, valamint Beke László *Kantor és az európai avantgárd* című írása is. Beke László találkozhatott Párizsban Kantor színészeivel, 1976-ban pedig Kantorról is; később élőben is láthatta *A halott osztályt*. Az előadásról Eörsi István írt szép tanulmányt az ÉS-ben. Beke László szerint – aki közel állt Erdély Miklós köréhez –, ha Kantor munkásságát időben megismerhette volna a magyar közönség, máshogyan alakult volna a magyar művészet sorsa. Beke László a 60-as, 70-es éveket vizsgálva sok közös vonást tárt fel; így például azt, hogy a Kantor manifesztumaiban szereplő egyik legfontosabb kifejezés, a „lyuk a valóságban” egybecseng Erdély Miklós *Marly-i téziseinek* a művészet mint „üres hely” definíciójával.

Hasonló összehasonlításra példa Andrzej Wajdának és Jancsó Miklósnak a Dialog folyóiratban lezajlott beszélgetése (1972), amikor Wajda fölvetette a kérdést: Vajon mivel magyarázható, hogy mindkettőjük esetében az első filmek (a *Hamu és gyémánt*, a *Csatorna*, illetve a *Szegény legények* és a *Csillagosok, katonák*) aratták külföldön a legnagyobb sikert, holott ezek a művek a lengyel, illetve a magyar történelmi fejlődést modellezik. Jancsó szerint Közép-Európa szabálytalan, viharos történelme a forma hihetetlen intenzitását, az elemi egzisztenciális helyzetek végsőkéig sűrített kifejeződését hozza magával, s ezek a helyzetek arra az örök, általános emberi tragikumra világítanak rá, mely a „normális” nyugat-európai fejlődési modellek civilizációs áttételein keresztül szinte már nem is érzékelhető.

Kantor fentebb már idézett manifesztumának záró sorai is egybecsengenek ezzel, csakhogy a színpadra vonatkoztatva:

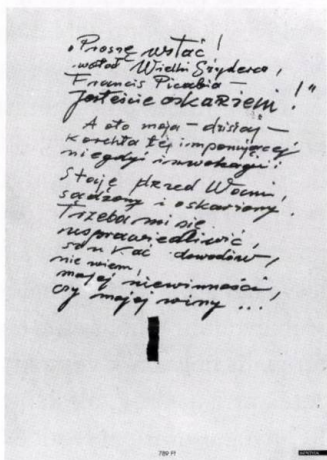
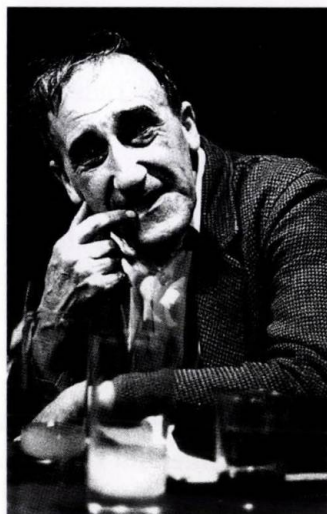
„Íme a színpadon... vagyok.
De mégsem játszom.
Személyes életem
Szegényes foszlányai
»kész tárggyakká«
válnak.

Minden este
RÍTUS
és ÁLDOZAT-
bemutató.
S mindez –
A győzelmért.”²

Életem különös ajándéka, hogy oktatói tevékenységem során 1984 és 1990 között öt éven keresztül vendégtanár lehettem a krakkói Jagelló Egyetem teatrológiai tanszékén. Ez volt az az időszak, amikor Tadeusz Kantor utolsó három előadása készült: *Vesszenek a művészek; Soha többé nem térek ide vissza; Ma van a születésnapom*. Végig követhettem a Cricotekában folyó próbákat, lehetőségem volt arra, hogy elutazzak az olaszországi, franciaországi konferenciákra, és hogy részt vegyek a Kantornak szentelt lengyelországi szimpoziumokon, kiállításokon. Néhányszor Kantor megmutatta nekem a krakkói múzeumban kedvenc festményeit, saját kommentárjait fűzve hozzájuk. Nagy öröm volt számomra, amikor – mivel Kantor lemondott szerzői jogairól – Beke Lászlóval együtt sikerült megszerkesztenünk és a szegedi MASZK Egyesülettel 1994-ben kiadnunk Kantor szövegeit *Halálszínház* címmel, amelynek a borítóján a kézirajz és a főcím is Kantor munkája.

Az idei MITEM-re készülő Kantor-kiállítás remélhetőleg nagy érdeklődésre számíthat, hiszen ő és Jerzy Grotowski határozták meg talán a legnagyobb mértékben a 20. századi második felének európai színházi fejlődését, poétikáját.

Ezen a nagyszabású kiállításon a Nemzeti Színház minden szintjén bemutatásra kerülnek fotók,

² Uo. 228.

képek, videó-anyagok az előadásokból, Kantor különböző alkotói korszakaiból: „informel” színház, „lehetetlen” (impossible), „zeró” és „happening” színház. Lengyel partnereinknek – a Cricoteka Múzeumnak és a budapesti Lengyel Intézetnek – köszönhetően láthatóak lesznek a Kantor-előadások valódi objektumai: A *halott osztály* manekenjei az iskolai padokban, a szekrény, a kisfiú a biciklin. A MITEM-kiállítás lengyel kurátora Justyna Michalik színháztörténész, aki már több Kantor kiállítást rendezett Lengyelországban és külföldön a Cricoteka munkatársaként; Kantor happening-korszakáról szóló monográfiája 2015-ben jelent meg. A kiállítás megnyitójára április 12-én 18 órakor kerül sor. A Tadeusz Kantor művészetének szentelt kerekasztal beszélgetés április 15-én 15-től 18 óráig kerül megrendezésre *Metamorfózis* – *Tadeusz Kantor színháza* címmel, amelyen Kantor életművének elismert külföldi és hazai kutatói vesznek részt.

A cikk szerzője a *Halálszínház* című kötet bemutatóján az Írók Boltjában 1994-ben (fotó: Király Nina tulajdonában)

Nina Király: The Krakow Ulysses

Before Tadeusz Kantor's Retrospective Exhibition

This year's MITEM is to see Tadeusz Kantor's retrospective exhibition. The author of the essay which wishes to attune to the event, Nina Király, was a visiting professor at the department of theatre studies at the Jagiellonian University in Krakow between 1984 and 1990, and was a personal acquaintance of Tadeusz Kantor, preparing for his three last productions during those years. The essay reveals that she, in collaboration with László Beke, edited Kantor's texts and had them published in Hungarian under the title *Halálszínház* (*The Theatre of Death*) by the MASZK Egyesület (MASZK Association) in Szeged in 1994, with the cover illustration and the main title of the volume by Kantor himself. Now, as the organiser of the extensive exhibition at MITEM, the theatre historian provides important information chiefly on the reception of Tadeusz Kantor in Hungary.

